

Almázia

Kultúrna príloha

Banská Štiavnica
Mesto kultúry 2019

18. október 2018
číslo 10.

samostatne
nepredajné

Baníctvo v období socializmu

Baníctvo je téma, ktorú v Banskej Štiavnici nie je možné obísť. Dlhodobu tu dominovalo, formovalo mesto ako také, ovplyvnilo kultúru a bežný život. V podstate až do 90-tych rokov minulého storočia boli významným zamestnávateľom v meste Rudné bane. Mgr. Zuzana Denková PhD., etnologička Slovenského banského múzea, sa už niekoľko rokov venuje výskumu každodenného života baníkov v období socializmu a v rozhovore s ňou by sme Vám radi priblížili jeho výsledky. Keďže ide o bohatú tému, ktorá je s Banskou Štiavnicou nerozlučne spätá, budeme sa jej formou voľných pokračovaní venovať aj v budúcich číslach Almázie.

Aký bol dôvod skúmať tému baníctva v období socializmu?

Výskumu sa venujem približne od roku 2010. V múzeách a vedeckej etnologickej obci sa akcentovala potreba dokumentovať aj 2. polovicu 20. storočia, pretože už i toto obdobie bolo históriou. Vzhľadom na fakt, že tí, ktorí si obdobie 40-tych a 50-tych rokov osobne pamätali, začali pomaly odchádzať, vyvstala potreba začať zbierať materiál.

Aké zdroje ste pre svoj výskum využívali?

Pri našej práci je potrebné kombinovať pramene. Jedným zdrojom je archívny výskum a druhým sú priame svedectvá ľudí. Nie je možné skúmať identitu obyvateľov Banskej Štiavnice bez poznania identity zamestnancov podniku Rudné bane. Rozhodnutím skúmať život baníkov som získala možnosť

pochopiť život v Banskej Štiavnici ako takej.

Na aké témy ste sa zamerali?

Išlo najmä o nasledovné témy: zaujímalo ma, v ktorom období a na akej pozícii informátori v závode pracovali, tiež ich subjektívny názor na svoju prácu, ako hodnotili úroveň jej bezpečnosti. Práve v 50-tych rokoch sa práca v bani začína profesionalizovať, stupňujú sa nároky na bezpečnostné opatrenia. Zaujímalo ma, aký bol v tom období v Štiavnici pracovný čas a zamestnanecké výhody. Osobitne som sa venovala práci žien v závode. Ďalšie témy výskumu sa týkali bytovej otázky, socialistického súťaženia, obrazu baníka v médiách či voľnočasových aktivít baníkov.

Ako sa postavenie baníkov koncom 40-tych rokov, po nástupe socializmu, zmenilo?

Toto obdobie je špecifické tým, že sa sociálny status baníkov začal prudko dvíhať. Ako je známe, štát si v období socializmu zvolil za svoju výkladnú skriňu robotníctvo, osobitne banské robotníctvo a snažil sa ho preferovať. Zisťovala som prečo to tak bolo, ako to baníci vnímali a či sa skutočne cítili zvýhodňovaní. Dôvodom takéhoto postupu zo strany štátu bola snaha pozdvihnúť a naštartovať ekonomiku. Na to bola potrebná energia pochádzajúca z uhlia. Preto uhoľní baníci boli na prvom mieste a bolo potrebné radikálne zvýšiť počty zamestnancov v tomto segmente hospodárstva. Výhody, ktoré sa prisúdili uhoľ-



foto: Sako z baníckej uniformy podľa reformy z roku 1953, zdroj: zbierka SBM, K. Patschová

nému baníctvu, sa preniesli i na rudných baníkov. Ekonomické zvýhodnenia šli ruka v ruku s propagandou.

Akú podobu mali ideové stimuly?

Prezident republiky Klement Gottwald si napríklad každoročne prizýval baníkov do Vladislavskej sály Pražského hradu, obliekol si banícku uniformu a médiá ho nazvali „prvým baníkom“. Bol to

istý spôsob vyzdvihnutia obyčajných ľudí, ktorí sa zrazu dostali na miesta určené iným elitám. Baníci dostali svoj štátny sviatok, Deň baníkov i novú banícku uniformu. Aj to ich naplňalo hrdosťou. Na jednej strane sa využívali ideové, propagandistické nástroje, a na druhej motivovanie výrazným zlepšením ekonomickej situácie baníkov (zvyšovanie miezd, zavedenie vernostných príplatkov a iných výkonných odmien),

Sociálna architektúra Kateřiny Šedej – vrátiť normálny život medzi ľudí

Galéria Schemnitz v rámci série prednášok pod názvom „Bez opony“ privítala hneď na prvej, významnú českú umelkyňu Kateřinu Šedú. Hojnému počtu návštevníkov Kateřina Šedá spolu s moderátorom prednášky a kurátorom galérie Jurajom Čarným predstavila fragment zo svojej rozsiahlej tvorby. Bližšie sa venovala trom projektom: Bedřichovice nad Temží (r. 2011-15), UNES-CO (2017) a EX:PO / Největší československé rande (2018).

Kateřina Šedá je výtvarníčkou, ktorá má blízko k sociálnej architektúre. Vyštudovala Akadémiu výtvarných umení v Prahe a podľa slov Juraja Čarného je „najvýznamnejšou súčasťou českou umelkyňou“. Za svoju tvorbu získala množstvo ocenení v Čechách i v zahraničí. Vystavovala v Benátkach, Tokiu, New Yorku, Bolzane, Moskve, Berlíne, atď. K vytvoreniu samostatného projektu ju pozvali napríklad inštitúcie IHME v Helsinkách, SF Moma v San Francisku, Tate Modern v Londýne, a mnohé ďalšie.

V roku 2017 bola v Českej republike ocenená titulom Architekt roka, a to napriek tomu, že nie je architektkou v pravom zmysle slova. Vo svojich projektoch sa zameriava na prácu s ľuďmi, pričom zamestnáva desiatky až stovky osôb. Jej experimenty, ktoré sú situované priamo v dedinách alebo v uliciach

miest majú za cieľ odbúravať zažitý stereotypy alebo sociálnu izoláciu zúčastnených a tým nastoliť trvalú zmenu v ich spôsobe života. Práve vzťahy medzi ľuďmi a ich usmerňovanie sú materiálom a nástrojom odboru sociálnej architektúry a Kateřina Šedá je jej priekopníčkou v celosvetovom meradle.

V prvom z predstavených projektov na prednáške v Galérii Schemnitz „Bedřichovice nad Temží“ sa jej podarilo premiestniť typickú moravskú dedinu Bedřichovice so všetkými jej obyvateľmi do centra Londýna. Táto udalosť viedla potom k tomu, že obyvatelia Bedřichovic, ktorých tento zážitok hlboko zasiahol, začali žiť intenzívnejší komunitný život a dokonca, spoločne s autorkou a vedením obce, fyzicky zmenili ráz Bedřichovic.

Projekt EX:PO bol najväčšou československou zoznamkou v dejinách. Konala sa pri príležitosti osláv 100. výročia založenia Československej republiky v Brne v zmysle hesla: „Oslava osamote nie je žiadnou oslavou!“ Vychádzala pritom z poznania, že jedným z najväčších problémov súčasnej spoločnosti je pocit osamelosti. Výsledkom bolo množstvo zoznamení, vytvorenie nových vzťahov a priateľstiev.

V projekte UNES-CO sa Kateřina Šedá ako sociálna architektka zaoberala tým, ako z miest chrá-



foto: UNES-CO, Český Krumlov, zdroj: K. Šedá

nených organizáciou UNESCO so zameraním na turizmus mizne normálny život. Pre svoj projekt si zvolila dve mestá – Český Krumlov a Benátky. Zamestnala 15 rodín, ktoré na tri mesiace prišli žiť do centra Českého Krumlova a naplnou ich činnosti bolo viesť bežný život so všetkými činnosťami, ktoré k nemu patria. Zároveň v Českom a Slovenskom pavilóne na 16. medzinárodnom bienále architektúry v Benátkach vzniklo sídlo firmy UNES-CO, kde bolo umožnené návštevníkom bienále v priamom prenose sledovať dianie v Českom Krumlove.

Projekt v súčasnosti ešte nie je ukončený. Na jar v roku 2019 je plánovaná výstava o projekte, zároveň sa pripravuje film a kniha.

Hlavným cieľom projektu bolo vyvolať v meste UNESCO – Českom Krumlove diskusiu medzi ľuďmi, ktorí sa do tohto typu dialógu nikdy nezapájajú. Príležitosť zapojiť sa mali všetci obyvatelia a to sa podarilo i napriek tomu, že niektorí k projektu pristupovali negatívne. Projekt sa intenzívne preberal v krčmách, na autobusových zastávkach, na radnici, počas politických debát a bol predmetom veľkého verejného záujmu. Zámerom bolo nájsť cestu, ako by mohli všetci obyvatelia, turisti, politici, spolu fungovať a akú podobu by mesto mohlo mať v budúcnosti.

Projekty Kateřiny Šedej nie sú vždy prijímané kladne. Často ich sprevádza vlna negatívnej kritiky a sú vnímané ako kontroverzné. Netreba ani zdôrazňovať, že ju stoja množstvo energie a času, takže sa skôr či neskôr musí objaviť otázka, prečo to vlastne robí. Svoju vnútornú motiváciu zdôvodnila „nespo-

kojnou so svojim okolím, s tým, ako sa ľudia správajú k sebe navzájom. Všetky veci, ktoré som robila, a začala som ich robiť už ako malé dievča, reagovali na to, čo mi vadilo. Toho som sa doteraz nezbavila. Venujem sa tomu, čo sa ma týka alebo mi vadí a mám pocit, že by som to chcela zmeniť.“

Kateřina Šedá svojou tvorbou a aktivitami poukazuje na jav vytrácania obyčajných činností, ktoré ľudia pestovali po celé veky a boli prirodzenou súčasťou života.

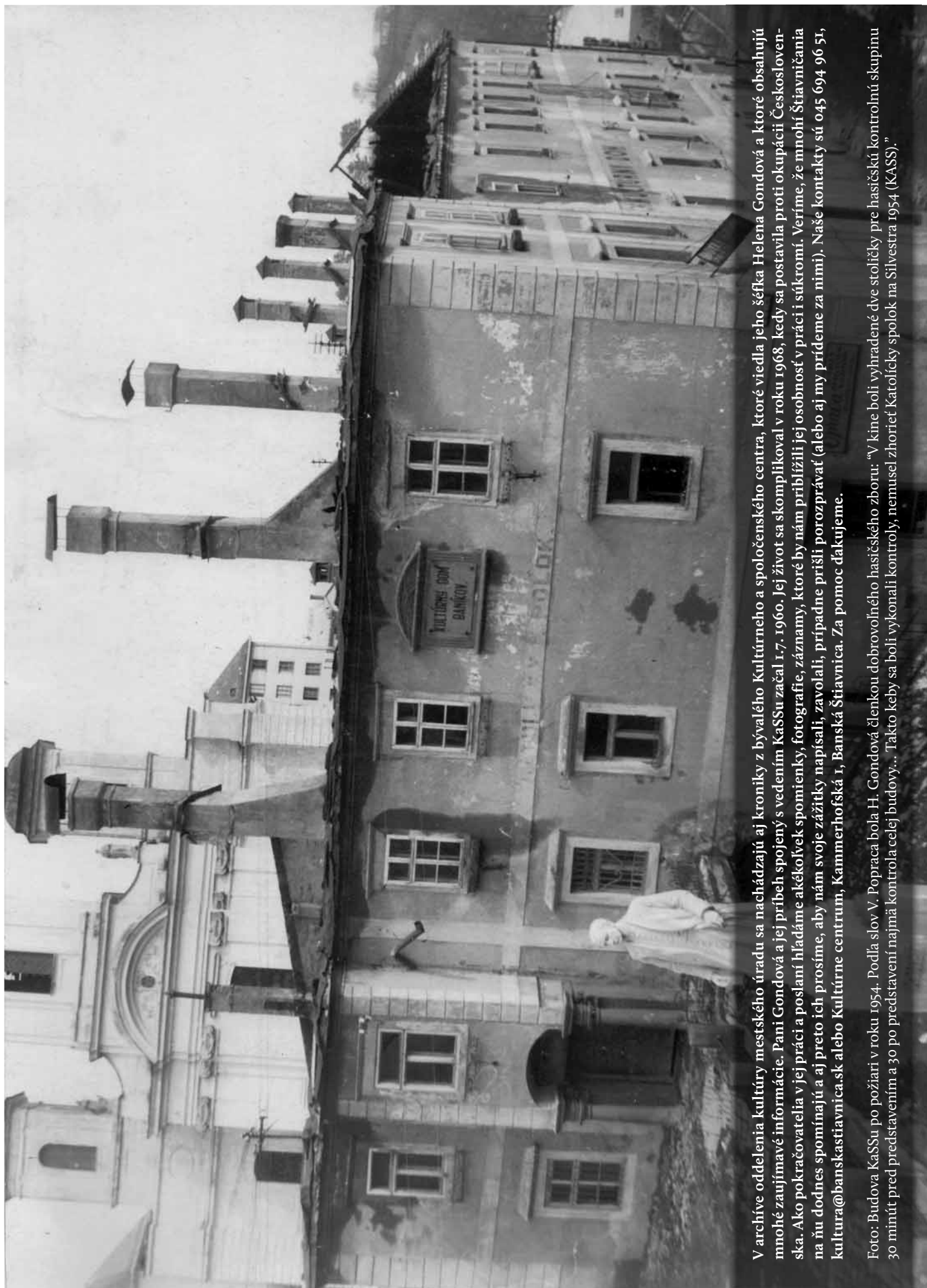
Hlavné princípy svojej tvorby Kateřina Šedá v závere prednášky zhrnula slovami: „Projekty robím preto, aby sa všetky zúčastnené strany prepojili. Či už je to vznikom kontroverzných situácií alebo spoločným hnevom proti mne. Pravidelne narážam na rozdielnosť prijímania a chápania situácií, ktoré vytváram, takže mojou najdôležitejšou úlohou je projekt neustále vysvetľovať, či už na besedách, na zastupiteľstvách... To je neodmysliteľná časť mojej činnosti. Myšlienkou projektov je otvárať témy a meniť zabehnuté stereotypy a spôsoby uvažovania. Výsledkom je, že ľudia sú ochotní prijať to, že veci môžu fungovať aj inak, než boli zvyknutí a že niečo môže byť normálne spôsobom, ktorý za normálny nepovažovali.“

Projekty Kateřiny Šedej môžu slúžiť ako inšpirácia pre rôzne mestá a obce, pretože sa snažia zlepšovať kvalitu života bežných ľudí, ich vzájomné vzťahy, a to môže mať priamy dopad na celkové fungovanie spoločnosti.

Viac o projektoch Kateřiny Šedej sa dozviete na webstránke: <http://www.katerinaseda.cz>.
Zuzana Paškayová



foto: UNES-CO, Český Krumlov, zdroj: K. Šedá



V archíve oddelenia kultúry mestského úradu sa nachádzajú aj kroniky z bývalého Kultúrneho a spoločenského centra, ktoré viedla jeho šéfkä Helena Gondová a ktoré obsahujú mnohé zaujímavé informácie. Pani Gondová a jej príbeh spojený s vedením KaSSu začal 1.7. 1960. Jej život sa komplikoval v roku 1968, kedy sa postavila proti okupácii Československa. Ako pokračovatelia v jej práci a poslaním hľadáme akokoľvek spomienky, fotografie, záznamy, ktoré by nám priblížili jej osobnosť v práci i súkromí. Veríme, že mnohí Štiavničania na ňu dodnes spomínajú a aj preto ich prosíme, aby nám svoje zážitky napísali, zavolali, prípadne prišli porozprávať (alebo aj my pridáme za nimi). Naše kontakty sú 045 694 96 51, kultura@banskastiavnica.sk alebo Kultúrne centrum, Kammerhofská 1, Banská Štiavnica. Za pomoc ďakujeme.

Foto: Budova KaSSu po požiarí v roku 1954. Podľa slov V. Poprca bola H. Gondová členkou dobrovoľného hasičského zboru: "V kine boli vyhradené dve stoličky pre hasičskú kontrolnú skupinu 30 minút pred predstavením a 30 po predstavení najmä kontrola celej budovy... Takto keby sa boli vykonali kontroly, nemusel zhorieť Katolícky spolok na Silvestra 1954 (KASS)."

List od čitateľky: Spomienka na Pletu

Veľmi si vážime, že si príloha Almázia našla svojich čitateľov a ďakujeme, že sa s nami chcete podeliť o svoje spomienky. Ako si Vy spomínate na Banskú Štiavnicu? Máte zážitky, ktoré by ste radi touto cestou rozpovedali? Napíšte nám na kultura@banskastiavnica.sk alebo na adresu redakcie. Do redakcie sme dostali list, v ktorom si naša čitateľka spomína na prácu v Plete. Požiadala nás, aby sme neuvěřnili jej meno, list uvádzame v originálnom znení:

Do Plety som nastúpila v r. 1966 k pani Šubertovej, kde som pracovala do roku 1968 ako šička. Tým rokom som sa vydala, odišla z Plety, ale v r. 1974 som sa vrátila a bola som prijatá do DZ Pleta – farebňa, ale pretože som mala choré obličky, preradili ma na tzv. šatovku, kde šéfovala p. Mihályová. Potom však táto dielňa bola zrušená a nás podelili do výroby konfekcie a časť preradili do modelárne. Ja som sa takto dostala do skladu materiálu

a do výborného kolektívu, kde sme ozaj boli všetci ako jedna rodina. Tu sa vyrábali rôzne druhy oblečenia, svetre, nohavice, vesty, roláky, ako aj kostýmy. Boli pekne ladené a putovali do rôznych krajín. Že boli kvalitné je pravda, pretože niektorí zo zamestnancov majú ešte aj teraz doma nejaký ten pletársky kus. Okrem týchto kolekcií (najťažšia bola nemecká) sa pletli modely aj na rôzne súťaže, či už do Liberca, Brna alebo do Trenčína a vždy vyhrali nejakú cenu.

Za dobrú prácu sme vždy boli odmeňovaní. Raz za pol roka to bol „Večer pracovnej slávy“, kam prišli aj zástupcovia pobočných závodov, či už zo Šiah, Nitry či z Krtíša a členovia ZK vždy pripravili nejaký kultúrny program.

V Plete sme žili nielen prácou, ale boli to aj BSP, kde sa na jeden mesiac vylosovali tri brigády, ktoré mali vytvoriť jednohodinový program. Počas nácviu, ale i na vystúpení bolo vždy veselo. Tieto



foto: Pleta – vrátnica, zdroj: archív SBM

súťaže boli skoro celoročné (pletanie, plávanie, beh, rôzne kvízy) a za každý bod bola nejaká tá korunka a mohlo sa ísť na zájazd.

Nedá sa zabudnúť na p. Mlynárika z Pletárskej chaty, ktorý nám uvaril v kotli vynikajúci guláš či nachystal vatru a ražne na opekanie špekáčikov. Tiež na výborné kuchárky z našej kuchyne, ktoré vždy uvarili nielen chutné obedy a neskôr aj večere. Sem patrila vždy usmiata p. Terka Dulgerová, ktorá vždy popriala dobrú chuť.

Samozrejme s úctou a láskou spomínam na našich vedúcich p. Ružiaka, P. Petruša, P. Kalíšeka, p.

Žembera, p. Sásika, p. Lazara, p. Macháčeka, p. Petrušová – technickú kontrolu či p. Ingotovú. Viacerí už nie sú medzi nami. Vždy si nás ako robotníkov vážili. Keď bolo treba, tak pokarhali (bolo to málokedy), ale väčšinou pochválili.

Budúci rok by naša Pleta slávila 70-tku, ale veľká škoda, že teraz je už len v tajničkách. Veď tu pracovali od Pukanca po H. Nemce, odkiaľ denne dochádzali za prácou, ale veľa ich bolo ubytovaných aj v Šindlerke.

No čo už, čas sa nedá zastaviť a nám už zostali len spomienky na dávne časy.

Baníctvo v období socializmu

◀ 1 sériu benefitov týkajúcich sa penzijného systému, ohromnou podporou zo strany odborov či organizovaním záujmovo–umeleckej činnosti.

Obdobie socializmu malo výrazný vplyv nielen na pracovné, ale i na voľnočasové aktivity. Akým spôsobom sa to dialo v Banskej Štiavnici a na Rudných Baniach?

Zaujímavým javom tej doby bola snaha vládnucej garnitúry – strany, eliminovať množstvo času, ktoré zamestnanec strávil s rodinou, pretože doma ho nebolo možné kontrolovať. V práci, na verejnosti, pri oslavách MDŽ či Dňa baníkov, na krúžkoch ROH, na zájazdoch, výletoch alebo v kúpeľoch, bol človek stále na očiach verejnosti. Preto jedným z ukazo-

vateľov, podľa ktorých sa posudzovala úspešnosť štátnych podnikov bolo aj to, nakoľko dokáže zabezpečiť aj záujmovo–umeleckú činnosť, financovať športové kluby, kultúrne krúžky, akcie pre deti. Existovali krúžky tradičné, ale aj raritné, ako napríklad krúžok štúdia dejín Sovietskeho zväzu a životopisov Lenina a Stalina. Stretla som sa so záznamom,

ako sa v diskusii na odborárskom aktíve jeden z baníkov sťažuje, že sa síce veľmi snaží čítať životopis Lenina aj Stalina, ale vždy pritom zaspí. Ilustruje to, ako boli ľudia, z dôvodu snahy nivelizovať spoločnosť, niekedy tlačený aj tam, kde nemali šancu, aj vzhľadom na svoje vzdelanie.

Za rozhovor ďakuje Zuzana Paškayová